

Василь СТЕФАНІВ

СТАВЛЕННЯ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УВО, ОУН

Ставлення Греко-католицької Церкви до діяльності українських націоналістів, зокрема ОУН, є недослідженою темою в сучасній українській історичній науці. Практично відсутні праці, які мали б на меті простежити дискурс і динаміку стосунків між націоналізмом та ГКЦ. Ця прогалина в українській історіографії склалася під впливом декількох причин. Найголовнішою з них є вплив радянської ідеології. Об'єктивно досліджувати у радянський період такі проблеми, як діяльність українських церков та розвиток націоналізму було неможливо. Окремі праці, що вийшли за цих часів, тенденційні та базуються на марксистсько-ленінській позиції. Реальні відносини між ГКЦ та українським націоналізмом не відповідали схемі правлячої комуністичної партії, суть якої полягала в тому, що ГКЦ та націоналісти, підтримуючи одне одного, діяли на шкоду українському народові.

Шептицький та його прихильники не могли погодитися з ОУН та націоналістами в декількох питаннях. Найперше, що турбувало митрополита, – це методи боротьби, які ОУН вважала за дієві й такі, що приносять користь нації. Досить довго митрополит А. Шептицький публічно не реагував на діяльність українських націоналістів і не коментував політичні вбивства польських урядовців членами УВО та ОУН. Зокрема, митрополит не відреагував на вбивство у 1934 р. міністра Перацького. Свою думку щодо атентатів А. Шептицький висловив після виконаного ОУН у 1934 р. вдалого замаху на директора Української академічної гімназії у Львові Івана Бабія. Реакція Митрополита була наступною: “Директор Бабій упав жертвою українських терористів... Убивають зрадливим способом найліпшого патріота, заслуженого громадянина, знаменитого педагога, знаного й ціненого всіма приятеля, опікуна й добродія української молоді”¹. Ця оцінка дій ОУН у галицькій пресі, до того ж у дуже впливовій газеті УНДО “Діло”, безперечно, мала значний резонанс у суспільстві, оскільки ОУН позиціонувала себе як єдина та правдива організація, що висловлює позицію всієї української нації. Митрополит вважав, що ОУН не мала права діяти від імені всього українського народу, а сама організація висловлювала думку лише невеликої частини суспільства.

А. Шептицький часто у своїх посланнях, які стосувалися політичного та соціального становища Західної України, згадував, що дії ОУН не ґрунтуються “на високих засадах християнської етики й моралі”². Важливим у тактичній діяльності ОУН було залучення до підпільної діяльності молодих людей. Із пресових дискусій чітко видно, наскільки кардинально різні завдання перед молоддю ставили ОУН та провідники ГКЦ. У католицькій пресі піддавали нищівній критиці залучення молоді до збройної боротьби. Цікаво пригадати, що ще в 1930 р. до митрополита

А. Шептицького звернулись українські громадські та політичні діячі з питанням про участь молоді в українському національному русі. Вони вважали, “що у часі тяжкого лихоліття треба нам з’єднатись у безнастанній праці для добра нації, а ще більше нас вражує, чому деякі чинники висувають недосвідну молодь до таких актів, до яких вона не надається”³. На нашу думку, існування цього листа свідчить, що частина галицької інтелігенції не тільки не підтримувала діяльності ОУН, але так само, як і католицький табір, вбачала в ній шкоду. Участь молоді в саботажних акціях та в підпіллі загалом “веде до виснажування нашого наймолодшого покоління, що слабить нашу націю, безхісно. Це приносить великі втрати для нашого національного організму – заграчуванням молодих ідейних одиниць, та ще більшу небезпеку для будучности української нації...”⁴. Зауважмо також, що виконавцями більшості акцій, атентатів, диверсій були студенти, молодь гімназій. Митрополит Андрей Шептицький назвав діяльність директора Івана Бабія перешкодою для ОУН у злочинній акції втягування “середнєшкільної молоді” в підпільну роботу⁵. Саме цю причину митрополит вважав головною у питанні мотиву вбивства директора членами ОУН.

Не можна сказати, що духовенство, яке визначало офіційну політику ГКЦ, так і рядові священники залишалися осторонь політичної боротьби за відстоювання національних прав українського народу у Польській державі.

Священники не вважали за потрібне виконувати рішення влади про відзначення дня польської Конституції та відправляти Богослуження⁶. Ще в 1925 р. духовенство досить активно боролось за збереження української мови в шкільній освіті⁷. Противагою цьому святу, справою обов’язку та честі для священників ГКЦ стало вшанування пам’яті загиблих вояків УГА⁸. Попри застереження польської поліції, такі панахиди спільно проводили всі національно-патріотичні сили в Галичині, в тому числі й духовенство ГКЦ.

Протиставляючи католицьку позицію націоналістичній, важливо також дослідити ідейні засади А. Шептицького, яких він дотримувався у своїх зверненнях до вірних. Після самостійних і голосних дій ОУН супроти польської влади та формування націоналістичної ідеології А. Шептицький висловив свій погляд на те, як потрібно будувати внутрішньо громадські українські стосунки, а також і на те, як українці мають співжити з поляками в одній державі. 22 жовтня 1930 р. у зверненні до вірних про важливість організації Католицького Союзу, що його надрукував часопис “Нива”, митрополит А. Шептицький висловив свою думку з цього приводу. Стаття називалася “Під один прапор”. Назва говорить про те, що автор хоче об’єднати українську громадськість в одну силу та спільно вирішувати нагальні питання для українців Західної України. А. Шептицький констатував, що час важкий і наближаються “ще чорніші хмари”⁹, тому бачить вихід із ситуації у формуванні Католицького союзу.

Утворення Католицького союзу було продиктоване кількома причинами. З підпорядкуванням Західної України Польщі уряд провадив політику колонізації українського етнічного населення. Також католицьке польське духовенство намагалось здійснити нову католицьку унію – неоунію, що зокрема найактивніше відбувалося на Волині. Одночасно заборонялася діяльність ГКЦ у цьому регіоні. На соціальному та політичному рівнях у 1930 р. відбулося загострення польсько-

українських відносин. Причиною цього стали як саботажні акції ОУН, так і надто жорстка відповідь польського уряду, який здійснив незаконну, широкомасштабну пацифікаційну операцію із залученням поліційних та військових сил. Окрім того, митрополит А. Шептицький не підтримав поглядів станиславівського єпископа Г. Хомишина, який був “прихильником польсько-української угоди”¹⁰. Основним принципом організації діяльності була оборона католицької віри та моралі також за допомогою політики¹¹. Католицький союз декларував важливий принцип, який суперечив ідеології та поглядам ОУН, а саме те, що питаннями віри та моралі мала займатися Церква як інституція¹². Націоналісти так само вважали, що про релігію, мораль і навіть церкву також має дбати націоналістична влада. Союз позиціонував себе як захисник соціальної справедливості, селянських, робітничих, загалом працюючих та покривджених українських мас¹³. Важливо, що греко-католики, утворюючи Союз та орієнтуючись на широкі маси, хотіли перетягнути на свій бік і прихильників ОУН. Інша суттєва відмінність полягала в тому, що ідеологи ОУН не вважали соціальні проблеми головними для негайного вирішення, оперуючи більше абстрактними категоріями та поняттями.

Важливим був і такий пункт: “В єдності, ладі та карності зорганізованої акції, стоячи на *грунті легальности* супроти держави, якої ми *горюжанами*, будемо посвячувати наші сили, щоб на всіх ділянках народного і політичного життя *законними засобами* (підкреслення наше. – В. С.) здобувати для нашого Народу щораз то більшу освіту, культуру, добробут та права”¹⁴. На нашу думку, виділені слова досить чітко пояснюють бачення митрополита А. Шептицького про те, як саме, яким способом слід боротися за свої права. На відміну від націоналістів, за що, до речі, часто був критикований, А. Шептицький вважав, що лише легальними методами, визнаючи себе громадянами польської держави, використовуючи законні політичні методи та помірковану політику, можна досягти успіху та покращити ситуацію.

У 1933 р. митрополит А. Шептицький висловив свою думку представникам львівської української преси, ще раз заявивши про місію Католицького Союзу та про те, що Союз організовано з політичною метою: “Він ставить собі за мету оборону віри і Церкви й усі ті принципи національні, суспільні й політичні, на які всі католики без виїмку мусять годитися”¹⁵. Політичною діяльністю українського духовенства дуже детально цікавилася польська поліція по всій території Західної України. З початку становлення польської держави в 1921 р. Станиславівське воєводське управління поліції спостерігало за політичною діяльністю митрополита А. Шептицького¹⁶. Діяльність Українського католицького союзу спрямовувалася на консолідацію українського суспільства, основою якої мали стати засади християнської ідеології. Акція УКС, якою став з’їзд організації “Українська Молодь Христові”, була ініційована католицьким напрямом Шептицького і відбулася в травні 1933 р. у Львові. Окрім консолідації, вона мала на меті відвернути молодь від інших політичних сил. Можна вважати, що акція найбільше шкодила комуністам, націоналістам та всім пропольським силам, які вважали її небезпечною для держави. На підтвердження цих слів у статті “Українська Молодь Христові”. – Хто проти”¹⁷, опублікованій у травні 1933 р., маємо таку констатацію факту: “Проти свята “Українська Молодь Христові” провели кампанію: польська

ендецька преса, “Ілюстрований кур’єр Цодзенни”, большевизуюча “Українська Думка”, і розуміється газетка українських молодих націоналістів “Наш Клич”. Гарна компанія”¹⁸. Формальною причиною з’їзду молоді було “1900-річчя смерті і воскресіння Ісуса Христа”¹⁹. Різні джерела називають різні цифри учасників свята, та більшість пресових органів Галичини, обговорюючи цю подію, вважали, що у святі взяли участь понад 100 тис. представників молоді. Цей факт свідчить про вагу впливу поглядів митрополита А. Шептицького на молодь та на українське галицьке суспільство загалом. Більшість друкованих органів різних напрямів і партій, підтримали цю акцію.

Поряд із чинною організацією Товариства українських студентів-католиків (ТУСК), з ініціативи митрополита А. Шептицького, було утворено Католицьку асоціацію української молоді “Орли”²⁰.

Організуючи Католицький союз, А. Шептицький часто у своїх виступах, зверненнях, працях висловлював власне бачення націоналізму та патріотизму. У цьому контексті важлива його стаття “Дві любові – два патріотизми”. А. Шептицький вважав, що не можна “хотіти любов батьківщини оперти на вражливості, на емоції, на серцю, на почуваннях”²¹. Митрополит вважав, що саме таку “найслабшу любов”²² для України пропонують націоналісти. Як зазначалося вище, духовенство, піддаючи критиці ідеологію націоналістів, часто звертало увагу на антиморальність їхньої ідеології. А. Шептицький переконував, що “любов батьківщини хотіти відділити від моральності, це значить відбирати від неї те, що в ній найцінніше і найліпше, отже цю тревалість, яку дає любові зв’язок із розумом і волею та зробити з неї чисто емоціональне почування”²³. Такий патріотизм автор назвав аморальним та zdegradованим²⁴.

Шептицький, критикуючи вищезазначені риси патріотизму, аж ніяк не відкидає позитив, що його має нести патріотизм у суспільстві. “Не можна заперечити ваги і вартості ентузіазму, не можна недооцінювати благородних і гарних поривів, але умовою, без якої цей ентузіазм і ці пориви не матимуть вартості, буде моральна основа цього ентузіазму, буде провідне світло інтелекту, на якому опирається сила внутрішнього хотіння”²⁵. Саме поєднання добрих ідей націоналізму та католицького вчення може дати сили українському націоналізмові. Варто підкреслити, що греко-католицький митрополит наголошує на інтелекті. Цей погляд А. Шептицького націоналісти відкинули, замінивши його волею. Такий патріотизм митрополит називає емоційним, слабким, “гурапатріотизмом”, “що полягає тільки на зовнішніх окликах, демонстраціях і письмах” і є “найнебезпечнішою заразою для правдивого патріотизму”²⁶.

Проте і табір Шептицького, і всі види українського патріотизму мали спільного ворога. Це була ідеологія соціалізму та комунізму. Націоналісти та католики одно-стайно критикували комуністів, але у боротьбі між собою закидали один одному схиляння до підтримки комуністичних ідей. Це для обох сил було однією із найбільших образ. Митрополит Андрей Шептицький стверджував, що “хто помагає комуністам у проведенні їх плянів спільного т. зв. народного чи людогового фронту зі соціалістами і радикалами, зраджував свій народ”²⁷.

Отже, підсумовуючи погляди, діяльність католиків-орієнталістів на чолі з митрополитом А. Шептицьким, можна зробити такі висновки:

Прихильники А. Шептицького вважали, що можливість здобути українську незалежність існує, проте для того потрібно здійснити освітню роботу серед населення, особливо серед молоді.

Усі католицькі видання та духовенство наголошували, що ідеологія націоналізму має відповідати нормам моралі та вченню Католицької Церкви.

Митрополит А. Шептицький на початку 1930-х років ініціював консолідуючі акції для молоді. Усі католики розуміли вагоме значення залучення молоді до католицького молодіжного мирянського руху.

Духовенство підтримувало боротьбу українців за незалежність України, однак застерігало молодь від використання насильства як способу боротьби.

Священики активно протидіяли полонізації українців, тому вони досить активно брали участь у світському громадсько-політичному житті.

Питання стосунків Церкви, націоналістичних організацій та політичних поглядів українського духовенства 1920–1930-х років потребують детальнішого вивчення та уваги серед українських істориків, оскільки розуміння історичного контексту в цьому регіоні дозволяє досліджувати історію українського інтегрального націоналізму у ширшому загальноєвропейському контексті.

Церква, зберігши вагомий вплив на суспільство, стала противником радикального націоналізму у 1920–1930-х роках, заперечувала методи боротьби, основні тези ідеології ОУН, проте не заперечувала самої потреби і важливості боротьби за Українську державу.

Загалом, позиція А. Шептицького частково подібна до націоналістичної, проте, на відміну від інтегрально націоналістичної, її можна назвати націонал-демократичною, християнською позицією, яка теж мала на меті утворення незалежної української держави.

¹ Діло. – 1934. – 5 серпня. – С. 3.

² Митрополит Шептицький А. Звернення митрополита Андрея Шептицького, представників громадськості краю до українського народу в зв'язку з 50-річчям "Рідної Школи" // Галичина. – 1998. – № 1. – С. 73–92.

³ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944. Церква і суспільне питання. Том II, кн. 2. – Львів, 1999. – Том II, кн. 2. – С. 808.

⁴ Там само.

⁵ Нова Зоря. – 1934. – 9 серпня. – С. 3.

⁶ Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІФО) – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 212. – Арк. 1–23.

⁷ Там само. – Спр. 369. – Арк. 1–17.

⁸ Там само. – Спр. 327. – Арк. 1–93.

⁹ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність... – С. 803.

¹⁰ Гладка Г., Козуляк М., Москалюк М., Хруслев Б. У боротьбі за Церкву, націю й державу // Галичина. – 1998. – № 1. – С. 67.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність... – С. 803.

¹⁵ Там само. – С. 806.

¹⁶ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 1–3.

¹⁷ Нова Зоря. – 1933. – 7 травня. – С. 1.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. – С. 70.

²⁰ Там само.

²¹ Андрей Шептицький. Дві любови – два патріотизми. 9 липня 1933 р. // Галичина. – №1. – 1998. – С. 79.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Андрей Шептицький. Пастирський лист митрополита Андрея Шептицького до греко-католицького духовенства і вірних стосовно діяльності комуністів. 9 серпня 1936 р. // Галичина – 1998. – № 1. – С. 80.